BİR ZİHNİYET ÇÖZÜMLEMESİ: TÜRK İSLÂMCILIĞINDA DOĞU VE IŞIK TEMİ

Mustafa Aydın

Daha önceki dini hareketler aksine şimdilerde dini hareketlerin isimlendirmelerinde tabii işaretlerin ve özellikle "ışık" (Nurcular, Işıkçılar gibi) olgusunun önemli bir yeri olduğu gözlemi bu makaleyi oluşturmaktadır. Günümüzde bu kavramsallaştırma, yaygın olarak isimleri islamileştirilmesinin yanısıra bir ahlaki bağlam da eklemektedir. Bu bir zihniyet, bir bilinçaltı oluşumudur ve elbette bunun sosyal sebepleri vardır; sıkıntıdan kurtulma, aydınlığa özlem gibi. Işık temiyle bağlantılı olarak kullanılan diğer iki tem ise Doğu ve Asya'dır. Doğuculuk, Doğu-Batı ayrımına dayanmasının yazı sıra olgusal bir zihniyet oluşumunu da temsil etmektedir. Biz bu makalede İslâmcı düşüncedeki bir zihniyet öğesi olan doğu-ışık temini açmaya çalışacağız

Anahtar Kelimeler: Zihniyet, İslamcılık, ışık temi, doğu, isimlendirme

Zihniyet dünyamızda kozmolojik temelli bir ayırım dikkat çeker. Genelde bir modern anlamda kültürel / beşeri; bir de doğal / kozmolojik oluşum var. Dini / İslâmî duyarlılığı fazla olan kesim, kendisini ikincisinde; aydınlanmacı / seküler kültür duyarlılığında olan kesim ise birincisinde temsil edilmektedir. Her haliyle olmasa bile kabaca Doğu – Batı ikilemine de denk düşen bu ayırım tüm kurumsal örgütsel yapılarda ve özellikle adlandırmalarda kendisini göstermektedir. Meselâ medya organlarının adlarına baktığımızda bu durumu rahatlıkla gözlemleriz. Bu çerçevede Batı çizgisindeki basın yayın organlarının adı: Milliyet, Cumhuriyet, Ulus, Günaydın, Radikal, Hürriyet, Star, Flash, Show gibi kültürel dış aydınlanmacı kavramlar iken, dini kesimin basın yayın organlarında: Asya, Doğu, Büyük Doğu, Anadolu, Zaman, Vakit, Şafak (ki Sabah adı burada doğmuştu) Samanyolu gibi zaman-mekan içerikli kozmolojik adlar kullanılmaktadır.

Dini örgütsel yapılarda da (çağdaş yaşamı destekleme gibi maddi hedefler gösteren adlara karşılık yine kozmolojik alana ait soyut kavramlar yer almaktadır. Nurcular, Işıkçılar gibi. Halbuki daha önceki dini hareketler Nakşibendilik, Mevlevilik, Rufailik, Bektaşilik, Cibailik gibi kurucusuna veya yaptığı

işlere nispet ediliyordu. Şimdilerde ise tabii işaretlerin ve özellikle "ışık" olgusunun önemli bir yeri vardır

Bu temin önemli bir yönü, Fazilet ve İhlâs kavramlarında olduğu gibi soyutlanmış ve özellikle etik bağlantılı olmasıdır. Burada söz konusu ettiğimiz niteleme günümüzde yaygın olarak yapıldığı gibi dini/ İslâmi adlar verilerek bir şeylerin İslâmileştirilmesinden farklı bir şeydir. Bu bir zihniyet, bir bilinçaltı oluşumudur ve elbette bunun sosyal / konjonktürel sebepleri vardır; sıkıntıdan kurtulma, aydınlığa özlem gibi.

Üzerinde durduğumuz zihniyet oluşumunun "ışık" a bağlı olarak en önemli temlerinden iki tanesi Doğu ve Asya'dır. Gerçi Doğuculuk, her ne kadar modern dönemlerin güncel bir sorunu olan Doğu-Batı ayrımına dayanıyorsa da burada Doğu (veya Doğuculuk) olgusal bir zihniyet oluşumudur. Salt İslâm-Hıristiyan, yabancı-genel ve hatta genel bir Batı ve Doğu medeniyetleri ayrımlardan daha farklıca bir şeydir. Yani burada İslâmcı düşüncedeki "Doğu", salt din, kültür, gelenek ve coğrafya öğesinin ötesinde ve belki de hepsinin bileşkesinde ortaya çıkmış bir zihniyet oluşumudur.

Gerçi bu zihniyet olgusu yalnız İslâmcı düşünceye ait bir şey değildir, sol için de geçerlidir. Burada sosyal ve konjonktürel şartlar doğrultusunda kendine özgü bir zihniyet oluşumu söz konusudur. Mesela bir dönemler solda yer alan: Yön, Ant, Kadro, Devrim gibi isimler Marksist düşüncenin eylemsel tarafını yansıttıkları kadar bir hedef tutkusunu da göstermektedir. Biz burada İslâmcı düşüncedeki bir zihniyet öğesi olan doğu-ışık temini açmaya çalışacağız

Doğu-Batı Ayrımı

Bir Doğu-Batı ikileminin uzun bir zamandır var olduğu kabul edilmektedir. Öyle ki bu ayrımın yüzlerce yıl öncesine indiği ve kendisini siyasal, dini, ekonomik bütün oluşumlarda gösterdiği düşünülmektedir. Genel bir kanaate göre bu ayrımın belgelerdeki ilk tipik örneği Antikçağ Tarihçisi Herodot'tur. Herodot, genel olarak toplumları gelenek ve görenekleri bakımından Doğu ve Batı olarak ikiye ayırıyordu. Modern çağlardaki Doğu-Batı anlamında olmasa bile Roma döneminde Romalılar ve dışında doğusunda kalanlar olarak bir ayrımın varlığı biliniyor. Daha sonra bu çizgi değişik biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Meselâ Baykan Sezer'e göre (1981) Doğu-Batı kutuplaşması iki dinin temsilinde pekişmiş, İslâm Doğuyu, Hıristiyanlık Batıyı temsil ede gelmiştir.

İşin gerçeği ilkece bir Doğu-Batı var ise de, bunların oluşum şartları, sınırları, özellikleri ve günümüzde yüklenen anlamları da bir hayli belirsizdir. Konunun uzmanlarından sayılan Cemil Meriç'e göre Batı, "bütün rüyaların kanat-

landığı ülke, bütün rüyaların ve kâbusların, müphemin ve meçhulün vatanı. Doğu ise duyguların aksettiği perde. Kâh yakın kâh uzak; bazen Afrika, bazen Okyanusya, bazen İspanya veya Rusya. "Arzı iki bloğa bölen ilk topluluk: Roma. Kendi dünyasını, sınırları belirsiz bir Asya'dan ayırmak istemiş, yoksa yuvarlak bir dünyada ne manâsı var bu kelimelerin? Avrupa daha sonraları da bir varis olarak kainatın merkezi saymış kendini ve bu düşüncesini Asya ve Afrika'ya da kabul ettirmiş; Doğu, uzak, orta ve yakın olmak üzere parsellere ayrılmış (Meriç, 1978: 138).

Doğu-Batı ikilemi üzerinde yoğunlaşan R. Guenon'a göre bu ayrım sadece bir farklılığı anlatmıyor, bir karşıtlığı da ifade ediyor. Ancak hem Doğuyu hem Batıyı farklı bir kültür ve zihniyet olarak ayırıp tanımlamada bir zorluk vardır. Belki bu ayrımın temeline "gelenek" yerleştirilebilir ve Doğunun kadim bir geleneğe dayandığı, Batının ise buna karşıtlık oluşturduğu söylenebilir (Guenon, 1991: 32). Guenon'a göre bu gelenek farkı her şeyde kendini gösterir. Bir kere esaslı bir bilgi farkı vardır. Batının akılcı bilimine karşılık Doğunun akıl üstü seziye dayanan bir ilmi vardır. Tüm bilimler, bütüncü bir ilmin bir yönünü ortaya çıkarmaya yarayan oluşumlardır. Onun içindir ki mesela Astronomi Astrolojinin, kimya simyanın evirilmiş biçimi değil, yalıtılmış, bütünlüğün bozulmuş şekilleridir

Meriç gibi düşünenlere göre Doğu ve Batı bir bütünün iki parçası, iki taraf birbirine çok şey borçludur. Esasen Doğu ve Batı aynı insan beyninin birbirini tamamlayan iki yarım küresidir (Meriç, 1974: 301). Bütün bunlardan sonra denebilir ki, net ölçekleri bulunmasa bile şimdi ilkece bir Doğu ve Batı ve bunlar arasında bir ikilem vardır. Ancak bu olgular ve aralarındaki ikilem modern çağlarda yeniden üretilmiştir. Çünkü modern çağ öncesinde bölge-kıta güney-kuzey ve hatta doğu-batı gibi ayrımların kullanıldığı ama bunların konjonktürel olduğu söylenebilir. Yani Doğu-Batı, güney-kuzey gibi bir şeyleri (mesela Roma döneminde kendisi ve dışındakileri) tanımlamak için kullanılıyordu. Bir başka deyişle Doğu–Batı varolan bir potansiyeldi, modern çağlarda yeniden üretildi ve geriye doğru temellendirilip örneklendirildi. 16. yüzyıla kadar bir Hıristiyan (Avrupa) alemi vardı, Batının bugünkü anlamda inşası, 16. yüzyıldan itibaren başlar. Yani Batı, bir dünyanın kendini yeniden tanımlama ve konumlamasıyla olmuştur. Bu ise yayılmacılık ve sömürgecilikle paralel bir iştir, yani Batıcılık bir güç vurgusuna dayanır.

Belirtilen oluşum şartları Doğu için biraz daha farklıdır, yani bugün doğu denen yer, alan, günümüze kadar kendini ciddi biçimde konumlandırmadı, bir alternatiflikte var kılınmaya çalışılmadı. Batıcılık düşüncesinden farklı olarak Doğuculuk duygusal olarak, etkinlik ve hakimiyeti değil, bir ezilmişliği

ifade etti. Bunun içindir ki, İslâm düşüncesinde de, Doğu, farklılığın ve erdemliliğin simgesi sayılmasına rağmen hem bu belirsizlik ve hem de söz konusu alternatiflik duygusu kendisini rahatlıkla hissettirmektedir. Esasen hemen her türlü düşünce üzerinde etkili olan modern tavır, kendisini bir başkasına göre tanımlamayı ve hatta kendisini belirleyebilmek için, başkasını bile tanımlamayı beraberinde getirmektedir.

Batı ve Doğuya Bakışlar

Modern dönemlerde belirgin hale gelen Doğu- Batı ayrımı, kendine has bir bilinç farkını da beraberinde getirir. Birbirlerine farklı pencerelerden, farklı açılardan bakarlar. Batıya göre Doğu kabahatli/eksikli insan soyunun yaşadığı bir diyardır. Dolaşık hayaller peşinde koşarken bedeninin gereklerini yerine getirecek kadar kafası çalışmayan insanların dünyasıdır (Kısakürek, 1959: 7). En iyi niyetli bakasının gözünde bir "bin bir gece masalı"dır. Yine Kısakürek'e göre Batılı kendisine ise "teşkilatlı ve temelli insan kudretinin ebedi örneği olarak bakar".

Doğunun gözünde dünden bugüne tek tür bir Batı yoktur. Bakışı, şartlara, konjonktüre göre değişe gelmiştir. İslâm'dan önce Batı Doğunun gündeminde değildi. Olsa olsa hikmet gibi bir bilgeliğe sahip olan bir dünya idi. İslâm döneminde ise, kuzey-güney gibi, Batının da Doğunun da bir yön olmanın ötesinde farkı yoktu. Doğu da Batı da Allah'ındı. Ancak küfür ve iman vardı, ki bunların bir coğrafyası, yönle anlatılabilecek bir tarafı yoktu. Bu denklemde Batı iman karşıtlığını ifade ediyordu. Modern çağlarda ise Doğunun gözünde Batı, genelde üstünlüğün simgesidir. Doğu bugün kendisine de bu ezilmişlik psikolojisiyle bakıyor.

Modern dönemlerde de bazı Batılılar zaman zaman Doğuya yönelmişler, özellikle Hint ve Çin kültürlerinde bir şeyler aramışlar, ama onu okuma imkanına sahip olamadıkları için fazlaca bir şey elde edememişlerdir. Esasen Batılı Doğuya yöneldiğinde de orada kendini bulmaya ve yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Oryantalizm denen tarihsel akım da bu çerçevede bir anlam kazanmaktadır.

Denebilir ki Batının da bir Doğuculuğu vardır. Yüzlerce yıldır süren ve şartlara göre değişiklikler geçire gelen Oryantalizm bir tür Doğuculuktur. Ne var ki bu doğuculuk Batı'nın, bir "öteki" türetme çabasıdır. Curie'nin de belirttiği gibi onu ister narsist (kendine hayranlık), ister Alkibyadist (kendini tamamlayan bir parça) çerçevesinde ele alalım, o bir kendini konumlandırma eylemidir.

Buna karşılık günümüz İslâm düşüncesindeki salt Doğu, çoğu kere, bir alternatiflik ortamında gerçekleşse bile, Batıyı işin içine fazlaca katmadan inşa edilen bir olgudur. Bir başka deyişle süreci Batı dıştan ve üstten; Doğu / İslâm ise alttan ve içten kurmaktadır. Bize gelince Doğu–Batı denklemi ve özellikle Doğu konusunda iki temel eğilim vardır: (a) Doğu ve Batı arasında bir sentez arayan ve çözümü bunların bileşkesinde bir yerlerde gören eğilim. (b) Batı karşısında Doğuya duygusal olarak da olsa sahip çıkan ve kendisini orada temsil etmeye çalışan eğilim.

Birincisinde de ilk bakışta Batı karşısında doğu savunuluyor gözüküyor, ama derin bir o uyarlanma çabası gözden kaçmıyor; Batının koltuğunun altına sıkıştırılabilecek yalıtılmış özellikleriyle uç noktalarda yeniden inşa edilmiş bir Doğu ortaya konuyor. İkincisinde ise boyutları belli olmayan ama içinde her şeyin en iyisinin barındığı düşünülen, doğruluğun ve faziletin yer aldığı sembolik bir Doğu türetiliyor. Asıl doğuculuk da şüphesiz bu ikincisi oluyor. Modern çağlarda ihtiyaca göre yeniden üretilmiş olmakla birlikte belki potansiyel olarak çok eskilerden gelen dini temellere de sahip bulunuyor. İkisinin de ortak tarafı Batı karşısında ezilmişlik ve savunmadır. Bu savunmayı birisi rakibiyle uzlaşarak, diğeri muhayyel bir alternatiflikte partallaşarak var kılmaya çalışıyor.

Burada asıl konumuz Doğuculuktur. Ancak daha iyi bir çözümleme için birincisinden yani sentezden kısaca söz etmek yararlı olacaktır.

Doğu–Batı Sentezi

Birkaç yüzyıldır İslâm dünyasında gittikçe ağırlaşan sorunlar doğu-Batı ikilemini daha da derinleştirmiş, tepkisellikler bir Doğu savunuculuğunun yanında, bir sentez düşüncesini de gündeme getirmiştir. Ziya Gökalp'ten Peyami Safa'ya, A. Hamdi Tanpınar'dan Cemil Meriç'e kadar değişik düşünür ve edebiyatçılar, açık ya da üstü örtük bir sentez fikrini savuna gelmişlerdir. Bu savunma bazen Gökalp'te olduğu (Türk ve İslâm yerli öğesine karşılık Batıcılık) gibi üçlü gözüken ama genelde ikili bir bileşim talebi olarak ortaya çıkmış, bazen de doğrudan bir ikili sentez isteği olarak belirmiştir. Birinci tez Batıdan A. Northrop gibi referanslar da bulunmuştur. Mesela Peyami Safa bu düşünüre dayanarak Doğunun sezgici, Batının akılcı olduğunu kabul eder ve bunlar arasında bir sentezin zorunlu olduğuna inanır.

Aslında doğu - Batı sentezi bir yandan yerli ve Batılı kültürlerin yan yana ve iç içe eklektik biçimde meydana getirdiği kaosu gidermek, öte yandan da

Batı'yı kolayca benimsemeyi sağlamak üzere üretilmiş bir düşüncedir. Mesela A. Hamdi Tanpınar'a göre "coğrafya, kültür, her şey bizden bir sentez bekliyor" (2000)

Peyami Safa, Doğu-Batı Sentezinin kurallarını bu adla yayınladığı bir kitapta sergilemeye çalışmışsa da, Doğu-Batı kavramlarını, *Fatih-Harbiye, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Matmazel Noralya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız* gibi romanlarında ayrıntılı olarak ele almıştır. Safa, Tekin'in değerlendirmesiyle adı geçen romanlarında tezat tekniğini kullanarak, bütün karakterleri, dekorları, makamları, isimleri velhasıl her türlü malzemeyi Doğu-Batı karşıtlığında simgeleştirerek kullanmakta ve hemen bütün romanlarında kendisi Doğu ile özdeşleştirdiği kahramanlarının ağzıyla konuşmaktadır (Tekin, 1993: 23).

Öyle ki bu açıklamalarda yer yer esaslı bir indirgemeciliğe gidildiği görülür, kullanılan simgelere olduğundan fazla anlamlar yüklenir. Mesela P. Safa, *Fatih-Harbiye*'de Doğuyu kedi Batıyı köpekle simgeleştirir (Safa, 2000: 45). Nasıl ki kedi tembelce yiyip içiyor, minder üstünde yatıp rüyalar görüyorsa, Doğu medeniyeti de (ve dolayısıyla insan da) öyle uyuşuk bir tabiata sahiptir. Yine nasıl köpek çevik, atılgan, uyanık ise Batı medeniyeti de öyle dinamiktir.

Peyami Safa bu noktayı öyle ileri boyutlara taşır ki, ona göre kelimeler dünyası bile doğulu ve batılı olarak ikiye ayrılır, bazı sözcükler ve bazı eşyalar daha özel çağrışımlara sahiptir. Mesela ihtiyar adam, bozuk sokak, salaşpur ev, gıy gıy, hey hey, ezan, helvacı, başörtüsü, kadınlar, sarıklı adam, hacıyağı kokusu, kemence ve benzerleri doğuya karşılık gelirken; otomobil, apartman, elektrik ışığı, maxim salonu, balo, sinema, keman ve benzeri sözcükler batıyı temsil etmektedir. Burada bir sentez istense de zımnen uyumsuz bir Doğu, bir yerlere ulaşabilmek için daha fazla fedakarlıklarda bulunması gerekli bir doğu vardır, aslında yalınlaştırılmış haliyle yeniden inşa edilme çabasının temel esprisi de buradadır. Şüphesiz bu tabloda gerçekçi bir çizgi de vardır. Mesela Doğuculuğa yüklenen anlam, bütünüyle gerçekçi olmayan bir gizemliliği de ifade ediyor.

Doğuculuk ve Bir Örnek Olarak "Büyük Doğu" İdeali

Antikçağ Yunan'dan Roma'ya, Ortaçağ Hıristiyanî oluşumlara kadar bir değişim geçirip 16. yüzyıl sonrasında belirgin bir tür Batıdan söz etmek mümkün ise de aynı şey Doğu için söylenemez. Doğu içinde farklı kültürler yer almaktadır. Gnenon'a göre Doğunun birbirine indirgenemeyen en azından üç tipi vardır. (a) Çin uygarlığı tarafından temsil edilen Uzakdoğu; (b) Hint uygarlığı

tarafından temsil edilen Ortadoğu; (c) İslâm uygarlığı tarafından temsil edilen Yakındoğu[1]

Elbette Konfüçyünizm, Budizm, Zerdüşlük ve İslâm arasında birleşen çizgiler vardı. Dinî farklılıklarına rağmen ortak bir geleneğe sahiplerdi. Gnenon'a göre söz konusu gelenek, yalnızca bunları birbirine yaklaştırmıyor, Batı ile de bir bağ oluşturuyordu. Modern Batı bu ortak geleneği tasfiye edince anlaşma ortamı da kayboldu (Guenon, 1991: 41). Batı nesneleşip sorunlar artıkça Doğunun sembolik anlam ve önemi de arttı. İslâm dünyasında yer yer doğuculuk bir ideoloji (bir dava) haline geldi.

Doğu (veya doğuculuğun) üstüne çok şey yüklenmiş ve söylenmiş, yerine göre bir ideoloji haline getirilmiştir ki, biz bunlardan İslamcı düşünce içinde bir hayli etkili olagelmiş olan Doğucu çizginin veya temasının kökenini tespit etmek bakımından Necip Fazıl örneği ile yetineceğiz. Çünkü ona göre Doğu İslâmcı düşünce için de çok şey ifade eder, Doğuyu çıkardığı dergiye de ad olarak verdiği *"Büyük Doğu"* ile çerçevelemeye çalışır.

Necip Fazıla göre Doğu, yalnızca tarihsel bir tezadı belirginleştirip, derinleştiren bir kavram değildir, aynı zamanda şimdi kendimi nitelemeye yarayan, bir kültür kalıbıdır. Esasen kendimizi tanımlayabilmek için Doğu-Batı gibi kalıplardan yararlanmak zorundayız. Buna göre Doğu, bir genel kimliğimizdir. Onun içindir ki yapmamız gereken şey, öteden beri kendi içinde beslediği bin bir fesat yüzünden, yine kainat çapında aksiyoncu ruhuna karşı sorumlu bir ters varış ve bir batıl anlayış zemini oluşturmasına (Kısakürek, 1956: 6) karşılık onu "Büyük Doğu" olarak yeniden kavramlaştırıp, inşa etmektedir. Yani üstat Doğunun da bütünüyle bir erdemlilik olmadığı, kendi içinde çelişkilerinin bulunduğunun farkındadır

"Büyük Doğu, doğuş manasına kabuğunu çatlatan tohumun kıvılcımlı nefesiyle pembeleşmiş bir ufuk üzerinde asıl doğu âlemini kubbe ve servi, saray ve kümbet, kemer ve harabe, bütün dış çizgileri ve için nakışlarıyla kucaklamaktadır. Ancak buradaki Doğu, vatan sınırları dışında bir ırk ve coğrafya değildir. Biz Büyük Doğuyu vatanımızın bugünkü ve yarınki sınırlarıyla çevrili bir ruh ve keyfiyet zemininde arıyoruz. O kendisini mekan çerçevesinde değil, öncelikle zaman çerçevesinde gerçekleştirecek bir davadır" (Kısakürek, 1959:

1 Uzakdoğu nitelemesinde bir sorun yoksa da orta ve yakın doğu kavramlarının kullanımında bir anlaşma yoktur. Son zamanlarda sıkça kullanımıyla Arap- İslâm toplumları Ortadoğu ülkeleri olarak nitelendirilirken, Yakındoğu ifadesi kullanım dışı hale gelmiştir.

1). Öyleyse Büyük Doğu çizmeli ayaklarımızla dışımızdaki iklimlere doğru kaba ve nefsani bir yolculuk olmak yerine, rüzgârdan hafif topuklarla içimizdeki iklimlere doğru ince ve ruhani bir seferdir (Aynı eser, s.2).

"Belirtmeye bile gerek yoktur ki burada Doğu (da Büyük Doğu da) sembolik bir olgudur. Çünkü şekillerin en kemallisi olan bir yuvarlaktaki başlangıç ve bitiş meçhulüne eş, kendi etrafındaki hiçbir noktayı öbürlerinden çözüp ayıramaz, güneşi hiçbir noktada demirleyip durduramaz bir bütün temsil ederken herkesin kendi arkasında veya özünde gerçekleştireceği hakikat, nihayet son arkayı en öndekinin önüne, yahut son önü en arkadakinin arkasına bağlayıcı fasit daire şivesiyle mekana nasıl yerleştirilsin" (Kısakürek, 1959: 4).

Buna rağmen üstat Doğu-Batı ayrımında gerçeği ifade etmede bir fayda bulur ve kendine has ifadeleriyle (biraz sadeleştirilmiş haliyle) şöyle der:"Akıl ve maniveladaki ameli dayanak noktası bakımından vasıtacı gerçeklerin, en faydalısı soyut manada sonsuz bir yayılış hakkı türeten davamız somut manada, hele bazı tarihi ayırma zaruretlerine çakılı kudret kazıkları önünde Doğu ve Batı isimli bir bölünüşe ve iki ayrı dünyaya kuvvetle inanmak ve sarılmak zorunda kalıyor. Elverir ki Doğu ve Batı bölünüşünün parça hendeseleri arasında ayırıcı kimlik, bütüne ulaştırıcı bir karşılaştırma aracı olmaktan öteye götürülmesin (Kısakürek, 1959, 4). Kısacası bizim Doğuculuğumuz, Batı karşısında bin bir tezada gömülü çok farklı parça ve duygulara sahip bir Doğunun gayesiz bir fantezyacı meddahı olmak değildir. (Aynı eser, s.5).

Yine Necip Fazıla göre: Doğunun en somut temsili Asya'dır. Asya'ya Afrika da dahildir; tıpkı Batıyı temsil eden Avrupa'ya Amerika ve Avustralya'nın dahil oluşu gibi. Asya'nın bizde bir dava haline gelmesinin sebebi, bir kültürel farklılaşmayı temsil etmekte oluşlarındandır. Bir başka deyişle Asya, kendimizi bir ayırma ölçüsüdür (93.s.). ne yazık ki bu ayırma ölçüsü de Batıdan gelmiş onunla, Çin Seddi yerine bir Frenk seddi oluşturulmuştur.

Asyacılık, İslâm davasının en mükemmel dayanak noktasıdır. Avrupa'nın karşısına Asya'nın sembolleriyle çıkmak bizim için başlı başına bir şereftir. Kısacası Asya, Batıya da örnek olacak bir insan modelidir (95.s.).

Doğu ve Asya üzerine, bu ve benzeri söylemlerin ortak tarafı bunların sembolik bir özelliğe sahip olduğu, Birlikli bütünlüklü "nesnel" bir dünyaya işaret etmektedirler. İşin gereği bir Doğu yok, pek çok doğu var; en azından bir tarihsel-siyasal doğu, bir de sembol ve simge (Necip Fazıl'ın ifadesiyle) bir ideolojya olarak Doğu vardır. İşte bu ikinci Doğunun İslâmcı düşüncede önemli bir yeri vardır.

Doğu ve Işık Teminin Dinî ve Sosyal Dayanakları

Çağdaş İslâm düşüncesinde doğu ve ışık teminin doğrudan İslâm'dan kaynaklandığını ve meselâ Kuran ve sünnetten çıktığını söylemek mümkün değildir. Ancak pek çok konuda olduğu gibi bunlar potansiyel bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Şüphesiz Kuranda doğu, nur, güneş-ay gibi kozmolojik kavramlara sıkça atıfta bulunulmaktadır. Ne var ki bunlar tek yönlü tek taraflı bir vurguyu ihtiva etmemektedir. Mesela birkaç yerde tekrarlanan bir ayete göre "Doğu da Allah'ın Batı da Allah'ındır." ve dolayısıyla insanlar "yüzünü nereye çevirirlerse orada Allah'ın vechiyle (yüzüyle) karşılaşırlar". Nur suresini 35. ayetinde de "Allah göklerin ve yerin nurudur (ışığıdır)" denmektedir. Bununla beraber bu dünyada karanlık(zulmet) ve gece de vardır.

Gerçekten Kur'an'ın sadece sure adlarına baktığımızda bile iki eğilimi de niteleyen adlarla karşılaşırız. Mesela burada zaman ve ontik varlığın görünümleri güneş (şems), ay (kamer), yıldız (neml, tarık), kuşluk (duha), yüzyıl (asr), gök gürültüsü (ra'd) ve bunlara ilişkin oluş süreçleri, yokluğun yarılıp varlığın ortaya çıkması (Fatır), karanlığın yarılıp içinden aydınlığın belirmesi (Felak), gecenin eriyip yerine gündüz parlaklığının çıkması (Fecr) gibi ifade ve kavramlar yer almaktadır. Bununla birlikte kemalin bozuluşu ve aydınlığın kararmasını da ifade eden gece (Leyl), güneşin dürülmesi (Tekvir) gibi isimler de vardır. Şehir (Beled), grup ve zümreler (Zümer), Hac, Hucurat, İnsan, Kıssalar, müminler, ölçü ve tartı gibi sosyal/ kültürel olgulara karşılık bunlar arasından bir seçicilikle bir tem inşa edilmiş, bir zihniyet oluşmuştur.

Bu dini potansiyel dayanaklarının yanında doğu ve ışık teminin gerekçelerini toplumsal ve konjonktürel şartlarda aramak gerekir. Şüphesiz doğu teminin en kışkırtıcı nedenlerinden birisi Batının gittikçe ön plana çıkışı İslâm dünyasının özellikle üç- dört yüzyıldır çektiği sıkıntıların en önemli müsebbiplerinden birisi sayılmasıdır. Böylesi abanmış bir Batı varsa buna karşı bir doğunun olması kaçınılmazdı. Yani Doğu bir alternatiflikte var olmuş ve başından itibaren bir din farkından beslenmiş, gizil olarak da bir İslâmî kimlik kazanmıştır.

Bu durum Batı için de geçerlidir. Batı bilinci Avrupa'da yaşayan çok farklı unsurların bir birlik oluşturması, din faktörüne dayalı Haçlı Seferleri gibi bir tarihsel fenomen içinde gerçekleşmiştir (Esed, 1984). Hatta bu din faktöründe odaklaşan farklılaşmayı Hz. İbrahim'in iki oğlunda simgeleştirenler bile vardır. Buna göre İsmail Doğuyu, İshak Batıyı temsil etmektedir. Buna göre hangisinin kurban edilmek istendiği de Doğu - Batı anlaşmazlığının çözülemez sembolik tartışma konularından birisini oluşturmaktadır.

Gerçekten de İslâm dünyasında Doğu düşüncesinin ve ona bağlı nûr ve

hatta Asya temasının arkasında, onun son yüzyıllarda yaşadığı bunalım yatmaktadır. bir bunalımlı dönem yaşanıyor, Müslümanların kendine has eksik ve hataları bulunsa bile ve bunun önemli sebeplerinden birisi Batının abanışı olarak biliniyor. Dikotomide Batı karanlık, erdemsizlik gibi eksikliklerle özdeşleştirilirken; Doğu; ışık, sabah ve hatta Asya gibi birbirleriyle ilişkili ve uyumlu bir kavram dizinini oluşturuyor; bir duygunun ve beklentinin arka planında mevzileşiyor. Belki çoğu kere bu tema pek çok zihniyet oluşumunda olduğu gibi, bilinçli bir biçimde ortaya çıkmıyor, bilinç altı dünyasının bir yansıması olarak beliriyor.

Son zamanlarda özellikle doğu teminde bir esneme, tutkuda gevşemenin olduğu söylenebilir. Bunda tüm güvenilmezliğine rağmen küreselleşme temasının bir rolünün olduğu söylenebilir. Çünkü küreselleşme süreci toplumları önceki zihniyetleri, kültürel ölçekleri ve alışkanlıklarının aksine daha farklı düzlemlerde varolmaya zorluyor.

Referanslar

Guenon, Rene, 1991, *Modern Dünyanın Bunalımı*, çev. Nabi Avcı, İstanbul: Ağaç Yayınları.

Tekin, Mehmet, 1999, *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Safa, Peyami, 2000, *Fatih - Harbiye*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kur'an-ı Kerim.

Curie, K. Chong, 2002, "Oryantalizm ve Batının Kendini Anlama Sorunu", çev.. Özkan Gözel, *Tezkire*, yıl 11, sayı 25, s.163-168.

Sezer, Baykan, 1981, *Toplumun Farklılaşması ve Din Olayı*, İstanbul: İstanbul Ü. Fen – Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Kısakürek, Necip Fazıl, 1959, *Büyük Doğuya Doğru İdeolojya Örgüsü*, İstanbul: Hilal Yayınları.

Meriç, Cemil, 1978, *Mağaradakiler*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Meriç, Cemil, 1974, *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Esed, Muhammed, 1984, *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak, İstanbul: İnsan Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, 2000, *Huzur*, İstanbul: Dergah Yayınları.